

АГРЕСИЯТА У ДЕТЕТО ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА БИХЕВИОРИЗМА (КРАТЪК ТЕОРЕТИЧЕН АНАЛИЗ)

Доц. д-р Донка Никова

Университет за национално и световно стопанство

Резюме. Настоящата статия представя кратък теоретичен анализ на агресията у детето през погледа на бихевиоризма. Целта е да се представи приносът на това водещо психологическо направление в проучването и изясняването на същността и механизмите на появата ѝ у детето на основата на ученето. В резултат на представения анализ агресията у детето следва да бъде утвърдена още веднъж като значимо явление, свързано с фрустрацията и подражанието, и като винаги актуално, следва непрекъснато да е във фокуса на научноизследователското внимание и при прилагане на мултидисциплинарен подход в изследването му.

Ключови думи: агресия; учене; фрустрация; подражание; напрегнатост

Въведение

Проявления на агресивност и насилие се откриват и съществуват навсякъде и във всеки момент от съществуването на човешкото общество и на всеки човек. Множество примери могат да бъдат посочени както за физическа, така и за словесна агресия от ежедневието на човека от всяка възраст и във всеки исторически момент от развитието на човешкото общество. Целта на настоящата статия е да представи кратък теоретичен анализ на агресията у детето, основан на някои психологически бихевиористични възгледи, които имат своя принос в проучването и изясняването на същността и механизмите на поява на това явление, което е част от човешкото съществуване.

В научната литература съществуват предложени, макар и с допирни точки помежду им, множество определения на агресията. Тя бива дефинирана като поведение, което предизвиква вреда или болка у другия, като намерение на един човек да предизвика телесна или психическа болка на друг човек. Почти всички научни психологически дисциплини и почти без изключение всички научни психологически школи и направления изучават и анализират агресията и насилието и търсят причините за тяхната поява. Всички те предлагат своите концепции, своите възгледи и гледни точки за агресията и насилието като яв-

ления. Теоретичните възгледи и концепции, проучванията – теоретични и емпирични, и базираните на тях оценки позволяват да се изведе и съвременната представа за агресията. Създаването на модерна научна представа за агресията и за механизмите на появата и проявлението ѝ предполага мултидисциплинарен подход в нейното изучаване, който включва науки като биологията, социологията, педагогиката и други, сред които своето място заема и психологията.

Психобиологични и психологични бихевиористични теории за агресията

Психобиологичните научни теории, които прилагат принципите на биологията, в частност на невробиологията, за изучаване на умствените процеси и поведението на хората, изхождат от общото схващане, че човекът е по природа агресивен, у него по рождение съществуват биологичен порив, стремеж за нападение и агресия. А английският философ Hobbes го определя като *hominī lupos* и счита, че законите, които управляват цивилизованите общества, са необходими за ограничаване на агресивните пориви и стремежи на човека. В противовес на неговите възгледи и теоретични схващания френският философ Rousseau счита, че човекът по природа е добър и невинен, а обществото, което го покварява, го прави агресивен и насилник. Психобиологичните теории за агресивността на човека акцентират на ролята на инстинкта и твърдят, че агресията е вродена и корените ѝ са неврологични и биохимични.

Психологическите бихевиористични възгледи за агресията, без да пренебрегват и отричат неврологичния и биохимичния ѝ аспект и основа, предлагат общото схващане, че агресията не е инстинкт у човека, а се учи във взаимодействията между човека и средата. Психологическите теории допускат, че поведението на детето, което се определя като агресия, се учи в транзакциите му със средата (фиг. 1). Въз основа на бихевиористичните концепции за научаването следва да бъде отчетено значението на подкреплението при научаването на начина на проява на агресия у детето. Съобразно тях, ако родител, значим възрастен, приятел, общество мобилизира и прилага определени начини на проява на агресия към или пред едно дете, след достатъчен брой повтарящи се подкрепления това дете се научава на именно тези начини на проявление на собствената си агресия.

Фигура 1. Агресията като учене

Фрустрация и агресия у детето

Също така теориите за научаването се основават и на възгледите на редица психолози бихевиористи (Dollar, Miller, Doob, Sears 1939) относно значението на лишаването, ограничението и фрустрацията и връзката им с агресията. Когато детето се сблъска с пречки, които го препятстват да достигне желана цел, която ще удовлетвори негова потребност, именно те стимулират покачването на силата и интензитета на стремежа и желанието към целта на изключително високо равнище, което води до проява на агресивност у детето за достигането ѝ и за удовлетворяването на потребността му. Облекчението, т.е. намаляването на напрежението, породено от стремежа, от желанието, се определя като прочистване – понятие, по смисъла си съвсем сходно със същото понятие в психоаналитичната теория. Съобразно фрустрационните теории причината за агресията е неудовлетворението на желанията и нуждите на детето. Тъй като детето се възпитава и учи, че нападението на един човек върху друг или върху други обекти обичайно се наказва, то се научава да пренася агресията си от един значим за него обект към друг, по-малко значим за него. Детето е научило, че агресията спрямо някои обекти (хора, предмети) е забранена и затова пренася агресията си от тези обекти към други хора или предмети. Облекчението и редукцията на напрежението стават подкрепление и следователно този начин на проява на агресията и облекчението, което я следва, се научава и става навик за детето.

Напрегнатост и агресия у детето

В научната психологическа литература са описани редица емпирични проучвания, сред които множество експерименти и с деца, последвани от задълбочени теоретични анализи, които сочат, че обяснението и причините за агресията могат да са и различни от съществуването на пречка пред детето за достигане на целта. Съобразно тях (Schachter 1962), когато е в състояние на напрегнатост, на афект и превъзбуда, детето се влияе и въздейства от насилствени агресивни дразнителни и стимули, в резултат на което и то самото може да прояви агресивност.

Подражание и агресия у детето

В бихевиористичното направление в психологията, и в частност в социалната психология, сред опитите да се обясни агресията на основата на ученето, заедно с концепциите за оперантното научаване и условнорефлекторното научаване, се откроява и концепцията за социалното научаване (Bandura 1972). Социалното научаване е по пътя на подражанието и се осъществява чрез наблюдение на поведението на един модел и подражание на това поведение от наблюдателя. Обичайно подражанието на поведението на модела от страна на наблюдателя е несъзнателно. Приема се, че социалното научаване е възможно само ако у наблюдателя е налице готовност за реализиране на наблюдаваното поведение на модела, в случая – на агресивното му поведение. С други думи, съобразно тази концепция не е

достатъчно само и единствено наблюдението на агресивното поведение на модела, за да се прояви агресия у наблюдателя. Множеството опити и експерименти са проведени за изучаване на проявлението у човека, и по-конкретно – у детето, на агресия въз основа на социалното научаване, и анализите им сочат, че при наличието на условия, които формират у детето готовност за агресивно проявление, то, като наблюдател на модела, реализиращ агресия, ще я прояви по подобен начин, независимо доколко е свързан с модела, като е възможно да бъде повлияно дори и от пола на модела. Също така, колкото по-силна и близка е връзката между детето, като наблюдател, и модела, толкова по-силна е и проявата на агресивност у него. Ето защо обичайно детето подражава в поведението си на по-силния, по-авторитетния значим възрастен (родител) и ако във възпитателния си подход той бие или наказва по друг подобен насилствен и агресивен начин детето, когато то влиза в конфликти, в сблъсъци с другите или извършва постъпки, които са му забранени, именно по същия този агресивен начин ще реагира и действа и самото дете към другия, когато той постъпва по подобен забранен начин спрямо него или спрямо някой друг човек. С други думи, детето не прави това, което значимият възрастен му казва, че трябва да прави, а обратното – наблюдава поведението му и имитира именно това поведение, когато попадне в сходни позиция и условия.

Социални различия и агресия у детето

Описаните по-горе, макар и систематизирано, възгледи за агресията правят опит въз основа на ученето и неговата роля да обяснят причините, условията, механизмите които я предизвикват у детето. Съществуват обаче и индивидуални различия при проявлението на агресията – има деца, които са по-избухливи от други например. Така както има индивидуални различия в проявлението на агресията, така има и групови различия. В едно общество агресивността се проявява различно според различни определящи детерминанти. Множеството емпирични проучвания и теоретични анализи акцентират върху детерминанти като пол, образование на родителите, начини на възпитание на детето, социално-икономическа принадлежност, религия, етнически, социокултурни специфики, и особено ценностната система, като детерминиращи начините, по които децата проявяват своята агресия.

Заклучение

Представеният в настоящата статия кратък теоретичен анализ на агресията у детето, пречупен през бихевиористичните възгледи, е с фокус както към подчертаване на приноса им в опита научно да се изследват, анализират и обяснят причините, факторите, механизмите на пораждање и проявление и самата същност на агресията като явление, така и към подчертаване на значимостта и актуалността на това явление в човешкия живот, което има своето място в научните изследвания – емпирични и теоретични, и изисква непрекъс-

нато да е в обсега на научноизследователското внимание и при прилагане на мултидисциплинарен подход в изследването му. Необходимост е агресията у детето да бъде в непрекъснатия обсега на научните интереси и на психолозите – изследователи и теоретици, от всички научни направления в психологията, поради актуалността, ролята, значението и последиците, които има както за отделния човек, така и за всяка човешка група и за цялото човешко общество.

REFERENCES

- BANDURA, A., 1972. *Aggression: A social learning analyses*. Englewood Cliffs. N.J.: Prentice Hall.
- BENEDICT, R. 1934. *Patterns of culture*. Boston: Houghton Mifflin.
- DOLLARD, J., MILLER, N., DOOB, L., MOWRER, O., SEARS, R., 1939. *Frustration and aggression*. New Haven: Yale.
- SALLIS, J., 1983 Aggressive behavior of children: a review of behavioral interventions and future directions. *Education and treatment of children*, 6(2), 175 – 191.
- SCHACHTER, S., SINGER, J., 1962. Cognitive, social, and physiological determinates of emotional state. *Psychological review*, 69, 379 – 399.

THE CHILD AGGRESSION THROUGH THE BEHAVIORISM VIEW (BRIEF THEORETICAL ANALYSIS)

Abstract. This article reviews the child aggression through the behaviorism view. The aim is to present the contribution of this leading psychological approach to the study and clarification of the nature and mechanisms of child aggression occurrence based on learning. As a result of the presented analysis, the child aggression should be confirmed as a significant phenomenon related to frustration and imitation, that should be constantly the focus of research interests and that needs a multidisciplinary approach to be applied to its research.

Keywords: aggression; learning; frustration; imitation; stimulus

✉ **Dr. Donka Nikova, Assoc. Prof.**

ORCID ID: 0000-0002-2778-1762

Department of Economic Sociology

Faculty of General Economic

University of National and Word Economy

Sofia, Bulgaria

E-mail: donka@unwe.bg